

Kalküta günümüzde dünya jüt işleme sanayiinin merkezi durumundadır ve liman faaliyeti içinde jüt çuval sevki başta gelir; şeker, çay ve ham demir bu limandan ihraç edilen diğer ürünler arasındadır. Bugün üç üniversitenin bulunduğu şehir (Jadaypûr, Rabindra Bharati ve Kalküta) çok sayıda araştırma merkezi, kütüphanesi ve 1875 yılında açılan Hindistan'ın en büyük müzesiyle aynı zamanda hareketli bir kültür merkezidir.

BİBLİYOGRAFYA :

C. R. Wilson, *Early Annals of the English in Bengal*, Calcutta 1895; *List of Monuments in Bengal*, Calcutta 1896, A. K. Ray, *A Short History of Calcutta*, Calcutta 1902; Abdullah, *Târîh-i Kâlikâtâ*, Kalküta 1930; G. Moorhouse, *Calcutta*, London 1971, tür.yer.; M. K. A. Siddiqui, "Caste among the Muslims of Calcutta", *Caste and Social Stratification among the Muslims* (ed. İmtiaz Ahmad), Delhi 1973, s. 133-156; a.m.f., *Muslims of Calcutta*, Calcutta 1979, tür.yer.; P. Sinha, *Calcutta in Urban History*, Calcutta 1978; a.m.f., "Calcutta", *Encyclopedia of Asian History*, New York 1988, I, 212-214; S. A. A. Rizvi, *Landmarks of South Asian Civilizations*, New Delhi 1983; A. Thankappan Nair, *Calcutta in the 17th Century*, Calcutta 1986; a.m.f., *Calcutta's Streets*, Calcutta 1987; *Calcutta: The Living City* (ed. S. Chaudhuri), Calcutta 1990; S. C. Sanial, "History of the Calcutta Madrassa", *Bengal: Past and Present*, VIII, Calcutta 1914, s. 83-111, 225-250; K. Abdulhaye, "The Foundation of Calcutta", *JPHS*, VI/3 (1958), s. 195-201; J. S. Cotton, "Kalküte", *İA*, VI, 139; Sukumar Ray, "Calcutta", *Eİ²* (İng.), II, 7; "Calcutta", *EBR*, III, 586-592.

SAİYİD ATHAR ABBAS RIZVİ

KALLÂVÎ

Vezîriâzam veya vezir gibi devlet adamlarının başlarına giydikleri uzun ve büyük kavuk (bk. KAVUK).

KALMUKLAR

XV. yüzyılda büyük bir göçebe imparatorluğu kuran Moğol kabilesi.

Doğuda kendi dillerindeki Oyrat ve Çungar, batıda müslüman Türkler'in verdiği Kara-Kalmuk / Kalmık / Kalmak adlarıyla tanınırlar. Kalmuk adının Orta Asya'da Teleüt Türkleri için de kullanılmasından (Ak Kalmuk) etnik bir tabir olmadığı anlaşılmaktadır. İslâm kaynaklarınca benimsenen bir halk etimolojisine göre isim dinle ilgilidir ve Batı Moğolları ile Teleüt Türkleri'ne şamanist kaldıkları için "kalmak" masdârı alem olmuş, aynı şekilde İslâm'a

giren Dunganlar'a da bu isim İslâm'a döndükleri için verilmiştir (bk. *İA*, VI, 140; *Eİ²* [İng.], IV, 512).

Kalmuklar, Cengiz Han zamanında Baykal gölünün batısına kadar uzanan ormanlarda ve Altay dağlarının eteklerinde yaşamaktaydılar. Daha sonra bunların bir kısmı Cengiz Han'ın torunu Hülâgû ile birlikte batıya gidip İlhanlı Devleti'nin kuruluşuna yardım etti. Diğerleri ise önce Hülâgû'nun kardeşi Kubilay Han'ın yönetiminde Çin'in fethine ve burada bir Moğol devletinin (Yüan Hânedanı) kurulmasına katkıda bulundular. Bu devletin yıkılıp (1368) bütün Moğollar'ın ülkeden çıkarılmasından sonra da Moğolistan'a dönerek Oyrat veya Kalmuk Hanlığı adıyla anılan büyük bir göçebe imparatorluğu kurdular.

Oyrat Hanlığı'nın kurucusu Togan (Togon) Han (1416-1439), bu devleti bir imparatorluk haline getiren ise oğlu Esen Tayşi'dir (1439-1455). Çin'den Moğolistan'a dönen Moğollar iki ayrı liderin idaresinde iki gruba ayrılmışlardı; bunlar Çoros (Ölet), Hoşut, Dörbet ve Torgutlar'dan oluşan Oyratlar'la (Batı Moğolları) Halhalar (Doğu Moğolları) idi. Oyratlar'a, Cengiz Han zamanında imparatorluk ordusunun sol kanadını teşkil ettikleri için Moğolca'da "sol el" anlamına gelen Cengi (sol) Gar (el) da deniliyordu. Bu tabir sonraları Çungar'a dönüştürülerek özellikle Çoroslar için kullanılmış ve yoğun biçimde yaşadıkları Sinkiang'ın kuzey kesimine Çungarya adı verilmiştir. 1416'da bütün Oyratlar'ı bir devlet otoritesi altında toplayan Togan Han önce müslüman Çağatay Hanlığı'na saldırdı ve Muhammed Veys Han'ı üç defa üst üste mağlûp ederek topraklarının büyük bir kısmını ele geçirdi. Togan Han 1434'te devamlı surette savaştıkları Halhalar'ın lideri Arugtay'ı öldürdüyse de halkına baş eğdiremedi. Bunu 1439'da yerine geçen oğlu Esen Tayşi başardı ve bütün Moğollar'ı yönetimi altında birleştirerek Oyrat Hanlığı'nı Çin İmparatorluğu'nun karşısındaki en büyük güç haline getirdi. Önceleri Çin topraklarına devamlı akınlar düzenleyen Esen Tayşi 1447'de Türkistan'a dönerek Özbek Hanı Ebülhayr Han'ı vergiye bağladı; arkasından İli Kazakları'nı yurtlarından atıp akınlarını Batı Sibiry'a'nın Tobol ve İşim bölgelerine kadar uzattı. 1449'da ise tekrar güneydoğuya yöneldi ve Ming hânedanından İmparator Ying-tsung'u esir aldı; onu serbest bırakma karşılığında da Çin'i vergiye bağlayıp kapılarını ticarete açtırdı.

Devletin sınırlarını Sinkiang ve Çin Seddi'nden Balkaş gölüne kadar genişletmeyi başaran Esen Tayşi'den sonra Oyrat-Halha savaşları yeniden başladı ve Moğol birliği dağıldı. Her ne kadar Dayan Han birliği tekrar kurduysa da bu devamlı olmadı ve onun ölümünden sonra devlet çetritli Oyrat ve Halha beyliklerine bölündü. 1604'te Horluk adlı bir Torgut beyi önce Hârizm'i istilâ etti; ardından 1618'den 1632'ye kadar süren göç dalgaları halinde kendi ulusunu batıya, İdil (Volga) boylarına taşıyarak orada İdil Kalmukları Hanlığı'nı kurdu (1632). Yaklaşık aynı yıllarda Hara Hula adlı başka bir bey de doğuda, Çungarya'da eski Oyrat Hanlığı'nı yeniden canlandırdı.

Çungar Hanlığı adıyla tanınan Doğu Kalmukları'nın önemli hükümdarlarından Galdan Han, Halhalar'ı da egemenliği altına alarak 1678'de Kâşgar'ı ve arkasından bütün Moğolistan'ı fethetti. Ardından gelen Sevang Rabdan (1697-1727) ve Galdan Sereng (1727-1745) Taşkent dahil bütün Orta Asya'yı ele geçirerek devleti en geniş sınırlarına ulaştırdılar. Fakat daha sonra ortaya çıkan dâhilî kargaşalıktan faydalanan Çin İmparatoru Çienlong birkaç yıl içerisinde Çungar egemenliğine son verdi ve asker-sivil 500.000'den fazla kişiyi kılıçtan geçirerek Çungar halkını ortadan kaldırdı (1758). Batıdaki İdil Kalmukları ise sırasıyla hüküm süren Horluk, Dayçin, Bunçuk ve Ayuke'nin hanlıkları sırasında bir yandan Kırım Hanlığı, bir yandan Rus Çarlığı ile savaşarak bağımsızlıklarını korudularsa da 1724'te Rusya'ya bağlandılar. Bunların 300.000 kadarı 1770'te siyasî bir oyuna getirilen son hanları Ubaşi'nin önderliğinde eski yurtları Çungarya'ya geri gönderildi. Ancak bu hareket bir felâkete dönüştü ve yola çıkan Kalmuklar müslüman Kazaklar tarafından Balkaş gölü çevresindeki çöllerle sürülerek orada çetin tabiat şartlarında imha edildiler; sadece 70.000 kadarı Çungarya'ya ulaşabildi ve artık buranın hâkimi olan Çinliler'den mülteci muamelesi gördü. Ubaşi'nin göçünden sonra geride kalan Kalmuklar Pugaçev ayaklanmasına (1773-1774) katıldılar. Ayaklanmanın bastırılmasının ardından sayıları 50.000 civarında olan Kalmuklar'ın yerleşim merkezlerine 10 kilometreden fazla yaklaşmaları yasaklandı. XIX. yüzyılın sonlarında bunların Sünnî Müslümanlığı benimseyen küçük bir kısmı Orta Asya'ya göç etti ve Isık Göl civarına yerleşerek Sart (sert) Kalmuk adıyla tanındı.

Aşağı İdil bozkırlarında göçebe hayatı süren İdil Kalmukları, 4 Kasım 1920 tarihinde Astarhan yöresinde Rusya'ya tâbi özerk bir Kalmuk bölgesi (oblast) kurulması için izin aldılar. Rusya, 20 Ekim 1935'te Kalmukya denilen bu özerk bölgeyi Kalmuk Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı altında Sovyetler Birliği'ni oluşturan cumhuriyetlerden biri haline getirdi. Başşehri Elista olan bu cumhuriyetin 75.900 km² yüzölçümündeki toprakları kuzeyde İdil nehri, batıda Don Kazakları arazisi, güneyde Dağıstan Cumhuriyeti ve doğuda Hazar deniziyle çevrilmişti. Ancak II. Dünya Savaşı sırasında Kalmuklar'ı Almanlar'la iş birliği yapmakla suçlayan Stalin cumhuriyetlerini ilga ederek Doğu Sibirya'daki çalışma kamplarına sürdü (1943); arkasından da Kalmukya topraklarına Rusya'nın iç bölgelerinden getirilen Ruslar yerleştirildi. 1958 yılında Sovyetler Birliği'ndeki diğer "ceza-lı milletler" gibi Kalmuklar da geri döndüler ve eski statülerine kavuştular. Bugün Rusya Federasyonu'na bağlı Kalmuk Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar ve cumhuriyet nüfusunun % 40'ını oluşturan mevcutları 600.000'dir (1991).

BİBLİYOGRAFYA :

R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* (trc. M. Reşat Uzman), İstanbul 1980, s. 465-480; A. Zeki Velidî Toğan, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul 1981, I, 160-172; B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilâtı* (trc. Abdülkadir İnan), Ankara 1987; R. Caratini, *Des Nationalités et des minorités de l'ex-U.R.S.S.*, Paris 1992, s. 99-102; R. Cagnat - M. Jan, *İmparatorluklar Beşiği* (trc. Erden Akbulut - T. Ahmet Şensilay), İstanbul 1992, s. 42-44; "Kalmuki", *Magodi Rocci*, Moskova 1994, s. 178-181; Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, Ankara 1995, s. 7-142; Shirin Akiner, *Sovyet Müslümanları* (trc. Tufan Buzpınar - Ahmet Mutlu), İstanbul 1995, s. 325; ayrıca bk. İndeks; J. P. Roux, *Orta Asya: Tarih ve Uygarlık* (trc. Lale Arslan), İstanbul 2001, s. 355-356; E. Tryjarski, "A Polish Report on the Qalmaq from 1870", *RO*, LI/2 (1998), s. 5-15; W. Barthold, "Kalmuklar", *IA*, VI, 140-141; Mirza Bala, "Kalmuklar", a.e., VI, 141-142; J. A. Boyle, "Kalmuk", *EP* (İng.), IV, 512; G. E. Wheeler, "Kalmuk", a.e., IV, 512; "Kalmıtskaya Autonomnaya Sovetskaya Sotsialistîçeskaya Respublika", *BSE*, XI, 220-225; Abdülkadir İnan, "Kalmuk'lar", *TA*, XXI, 167-169; R. Murphey, "Dzungaria", *EBr*, VII, 832; Lawrence Krader, "Kalmuk", a.e., XIII, 195-196; John Richard Krueger, "Mongol", a.e., XV, 716-717; Herbert Franke, "Mongol Empires", a.e., XV, 723-724; "Çungarlar", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, VI, 2806; "Kalmuklar", a.e., XII, 6238.

MUALLÂ UYDU YÜCEL

KALP

(bk. KALB).

KÂLÛ BELÂ

(bk. BEZM-i ELEST).

KÂLÛN

(قالون)

Ebû Mûsâ İsâ b. Mînâ' b. Verdân el-Medenî (ö. 220/835)

Kıraat-i seb'a imamlarından Nâfi' b. Abdurrahman kuraatinin meşhur iki râvisinden biri.

120 (738) yılında doğdu. Yâkût ve İbnü'l-Cezerî'ye göre dedesinin dedesi Abdullah, Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde Rumlar'dan esir alınmış olup ensardan bir zat bedelini ödeyerek onu âzat etmiştir. Nitekim ensardan Hazreclî Benî Züreyk'in mevlâsı olduğu kabul edilerek Züreykî nisbesiyle tanındığı gibi Zührî nisbesiyle de anılmıştır. Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzîş'in, Abdullah'ı Kâlûn'un dedesi diye zikretmesi bir istinsah veya baskı hatası olmalıdır. Hocası Nâfi' b. Abdurrahman, okuyuşunu beğenerek kendisine Rumca'da "güzel, hoş" anlamına gelen "Kâlûn" (kalon) diye hitap ettiği için bu lakapla meşhur olmuştur. Abdullah b. Ömer'in Rum asıllı câriyesinin kendisine "sâlih kişi" mânasında Kâlûn diye hitap etmesi sebebiyle bu lakapla tanındığı da kaydedilir (Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzîş, I, 58-59). Öte yandan Medenî nisbesinden ve hayatı hakkında verilen bilgilerden hareketle onun Medine'de doğup orada yaşadığı söylenebilir.

Kâlûn kıraat ilmini, aynı zamanda üvey babası olduğu söylenen Nâfi' b. Abdurrahman'dan tahsil etti ve bu konuda uzmanlaşınca kadar Nâfi'nden yararlanmayı sürdürdü. Kendi ifadesine göre defalarca ondan Kur'an'ı hatmetmesi ve öğrendiklerini yazıya geçirmesi yanında tahsilini tamamladıktan sonra da yirmi yıl müddetle hocasının meclisinden ayrılmadı; kendisinden Ebû Ca'fer el-Kâri'nin kıraatini de okudu. Ayrıca İbn Verdân'dan arz yoluyla kıraat öğrendi. Muhammed b. Ca'fer b. Ebû Kesîr, Abdurrahman b. Ebû'z-Zinâd ve Nâfi' b. Abdurrahman'dan hadis rivayet etti. Kâlûn'dan oğulları Ahmed ve İbrâhim'le Ebû'l-Hasan Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî, Ebû Neşîf Muham-

med b. Hârûn, Muhammed b. Sâlih el-Misrî ve İbn Şenebûz'un hocası Ebû Süleyman Sâlim b. Hârûn el-Leysî gibi şahsiyetler kıraat tahsil ederken Ebû Zûr'a er-Râzî, Mûsâ b. İshak el-Ensârî, Ali b. Hasan el-Hisincânî, İbrâhim b. Deyzîl gibi râviler hadis rivayetinde bulundu. Kendini Kur'an ve Arapça öğretmeye adanmış Kâlûn'un bu hizmeti uzun yıllar sürdürmesinde hocası Nâfi' b. Abdurrahman'ın bu husustaki uyarı ve tavsiyelerinin etkisi olmalıdır (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, I, 327).

Zehebî, Kâlûn'un kıraat ilmindeki güvenilirliğine işaret etmesi yanında hadislerinin de genel anlamda yazılabileceğini söylemesine rağmen onun hadis alanındaki yeri konusunda görüşü sorulan Ahmed b. Sâlih el-Misrî'nin (İbnü't-Taberî), "Siz de herkesin hadisini yazıyorsunuz" diye cevap verdiğini kaydeder (*Mizânü'l-ittidâl*, III, 327). İbn Mucâhid'in, *Kitâbü's-Seb'â'sında Nâfi'* b. Abdurrahman'ın kıraatini tesbit ederken dayandığı esaslardan birinin Kâlûn'a ait rivayet olması ve kıraat-i seb'a yahut kıraat-i aşere konusunda telif edilip kıraat imamlarından gelen rivayetleri iki ile sınırlayan eserlerde bu iki râviden biri olarak Kâlûn'un tercih edilmesi onun bu ilimdeki güvenilirliğini göstermektedir. Ayrıca Kâlûn'un nahiv ilmine vukufu da itibarının artmasına katkıda bulunmuştur. Kâlûn, kulakları duymadığı için talebelerinin hatalı okuyuşlarını İbn Ebû Hâtim'e göre dudak hareketlerinden takip ederek, Yâkût'a göre ise kulağını talebenin ağzına iyice yaklaştırarak tesbit ve tashih ederdi. 220'de (835) Medine'de vefat eden Kâlûn'un ölüm tarihi bazı kaynaklarda 205 (820) olarak zikredilmişse de Zehebî bunun yanlış olduğunu belirtmiştir.

Kâlûn'un Nâfi' b. Abdurrahman kıraatıyla ilgili rivayeti konuya dair bütün kaynaklarda yer aldığı gibi onun kıraatini müstakil olarak veya diğer bazı râvilerin rivayetleriyle birlikte ele alan çalışmalar da vardır (bunlardan bazıları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil*, I, 418, 420; II, 486 [Dûrî ve Hafs b. Süleyman'ın rivayetleriyle birlikte], 637 [Verş'in rivayetiyle birlikte], 644, 649 [Verş'le ihtilâfları ele alınmıştır], 664, 680, 689). Ayrıca Ali Muhammed ed-Dabbâ' *el-Cevherü'l-meknûn fi rivâyeti Kâlûn* (Kahire 1355), Mahmûd Halîl el-Husarî *Rivâyetü Kâlûn 'an Nâfi'* (Kahire 1394/1974) adlarıyla birer çalışma yapmışlardır. Hüsnî Şeyh Osman da Hafs, Kâlûn ve Verş'in rivayetlerini ele alan *Hakku't-tilâve* adlı bir eser yazmıştır (Amman 1981).